

НА ХОЛОДНІЙ ГОРІ

Фрагменти

I.

Уже над Холодною горою запалюються зорі, біля кінематографу за Кузинським мостом збираються дівчата та хлопці гуртками, біжить на дахові вогненний паротяг світлової реклами й горять йому лихтарі та вікна... Проходять пари вгору до кладовища, а на кладовищі темнота, п'яний дух акації, трави—лободи та могил... Заросли могили лободою, папороттю, а стежки кущами понакривалися. Над одною могилою негасима лямпада: „тут покоїться прах дочки нашої—Віри... Вмерла Віра й віри не стало в серцях наших... Упокой, господи, душу раби твоєї... Господи? Ні, немає господи...“ Не написано, а думка така десь глибоко в криївках людської істоти, а на могилі—негасима лямпада.

Оксана Миронівна йде додому, зустрічає молодих дівчат із хлопцями „під ручку“, відчуває їхні веселі обличчя, усмішку, балачку очима й куточками вуст і думає: „Віри було б уже... ой-ой, скільки було б! Вже онуки були б“...

Вдома (одноповерховий будинок, у ньому кімната й кухня)—чекає Симон Прокопович. У нього вуса, сиві бакенбарди, голене підборіддя і немає передніх зубів...

— Довго ж ти як, Санько...

— Довго? У Вірочки була...

Мука. Старість в обох, не радість, а горе—обом горе. Була дочка—померла, а більше дітей не було. І до лікарів ходили, радилися, і молилася Оксана Миронівна—не було дітей більше. А хотілося дитини, щоб було маленьке, пишало в колиці, виростило, бігало двором, щоб серце тримало: хоч би не вибігло з-за воріт та під колеса? А так і серце не тримить.

Навіть із чужим чоловіком „согрішила“ Оксана Миронівна (думала, Симон винен), думала буде дитина од чужого чоловіка—їй же все одно: її ж буде, не з вулиці... І впевнилася—її вина, безплідною стала, не добрати від чого, з якої причини. Тоді безцільний „гріх“ став гнітити душу, а Симонові боялася сказати, відкритися. Стала ходити на кладовище, на могилу до Вірочки. молитися, бити поклони, плакати. Молилася дивно, по-своєму. І відкидала бога, бо тяжку муку послав їй, і зверталася до нього. Таке було на душі. Якась суміш. Розпалювалася любов, як у всіх бездітних, до чоловіка, до чужих дітей, до всіх дітей, і заздрість тепла й незлісна. Тихо зідхала, дивлячись на білоголове сусідчине дитинча. Щоб сусідка не бачила, принесила з базару гостинця—пряника або цукерок дешевих, семеро на копійку. Цілувала їй казки розказувала, які знала, не розказувала страшних, щоб не лякати дитину. Часом і сама вигадувала дивовижні пригоди про зайчиків у лісі про дворового собаку Султана, про голубів, що жили в сусідському дворі у великій просторій голуб'ятні.

Старість надійшла, як непомітно надходить з-за вугла злодій і всаджує ніж у спину. Жили вдвох, а потім сумно стало вечорами довгими зимовими сидіти в хаті, згадувати молодість, балакати про події трудового дня... Дні були такі, як лантух однакових мідних копійок із каси Миськбанку—яку не візьмеш, тільки в неї й є, що лице ниць та обід. День—робота, їжа, сон...

Стали наймати кімнату, а кухню перегородили надвое завіскою і жили там.

II.

За стінкою швець вбиває в підметку кленові цвяшки й співає тоненьким високим голосом, чітко проказує кожне слово. Пісня в нього проста, немудра, як немудре ремесло шевцевого.

Тіло моє в гроб кладуть,
А душу на суд ведуть...

Зідхає швець запалими грудьми і продовжує, несподівано збившись ще вище:

Ой горе, горе мне, превелікоє...

Кожного ранку Симон Прокопович, вмиваючись, чує цю пісню, вже скільки років. Завжди цю зранку, в обід „Гору високою“, а ввечері „Ой, піду я лугом“... Усі сумні та довгі, як дратва, співає їх швець гірким голосом—гірке життя, будь ти не ладне!—п'є...

Мимо царства проходжу,
Гірко плачу і тужу...

Безладний цей швець, а добрий, роботящий, тільки толку з роботи ого немає. Дітей одно одного менше—шестеро, жінка—красуня, а він п'є та працює. Що заробить—пропиває, коли жінка не перехопить грошей. Якщо зранку не похмелиться, сидить над колодкою, схиливши голову, молотка до рук не візьме.

Разве тето есть жона?
Тето ж ідол,—сатана...

Гірше гіршого звучить тоді приспів, стогоном, справжнім болем вивирається з грудей шевцевих:

Ох, і горе, горе мне превелікоє...

Симон Прокопович одягає „діжурку“ й форменого кашкета з червоним кантом та значком, будить Оксану Миронівну й іде на роботу... Це ще рано. Двір спить, тільки швець тягне дратву й співає.

- Здоров, Марку!
- Здоров, Симоне!
- Співаєш?
- Співаю.
- Ну співай...
- Ступай!

Що-ранку така балачка.

Симон Прокопович іде, а Марко знов-таки тягне дратву.

Під Кузинським мостом шиплять паровози й кує „кукушка“. Далина засемафорена, у стрілках та лихтарях уся, стоять вагони довгими шерегами, червоними, жовтими, зеленими, як військові колони на плацдармі—на запасних путях. Тхне жужелицею... Знайомий і приємний дух! Після дощу, або як впаде роса, тхне жужелиця дивними пахощами, наче суміш шахти та вогненного паровозного черева.

Йдуть робітники з Павлівки, Іванівки, Холодної гори, йдуть до паровозних майстерень, на керамичний завод, до трамвайного парку, на броварню...

- Драстуй!
- Здоров...

Сезонники проходять, маляри муляри, та чорнороби. Зночліжного дому біля Пискунівської левади на розі Благбазу бездомні виходять,—роботи шукати, жebraчити, мантачити, з столиків тягати, карманити, уркаганити.

Сонце за пірчастою хмарою з-за ВУЦВК'у визирає, прохолода й довгі тіні на брукові, пил поміж камінням. Пролітає „токопровід“ із

парку на площу Рози, затишує хід, Симон Прокопович зіскакує й теж на площу до центральної станції трамваїв.

На площі вже кондуктори, кондукторші, вагоноводці, контролери, з'їжджаються вагони з парків, метуть убиральники порох із бруку та панелів, пролітає поштовий грузовик, таксає мотоциклетка, пускає за собою дух бензини. Починається рух, одкривають свої шухляди продавці цигарок, починається день... Сідає Симон Прокопович у вагон, звичною рукою—раз! Ногою дзвоник дістане—дзелень-дзень! Дзень!—пшов трамвай перевозити натовп... Вже черги стоять... черги, черги, черги... А над усім сонце блищить, як шолом пожежника, і повітря, як малиновий сік...

III.

Квартирю прийшов наймати безвусий, молодий, у рогових великих окулярах і з люлькою в роті. Не торгувався, не умовлявся. Сказав: перебираюся—і лишив завдаток. Перебивався того ж дня. На візникові приїхав і вніс у хату мікроскопичного кошика з білізною та два ящики книжок. Ліжка дала Оксана Миронівна. Квартиранта звали Ісаєм. Він був не по літах серйозний і мовчазний. Сидів за своїми книжками допізна, рано вставав і виходив; а повертався додому лише ввечері. Симон Прокопович казав про нього:

— Голова, не чоловік—усе мовчить та думає...

Такої ж думки були всі мешканці двору. Такої ж думки був швець Марко, до якого Ісай заходив лагодити щиблети.

Марко одклав набік своє шило й, спочатку пожувавши повітря сухими губами, запитав:

— А як же війна, далеко?

На це Ісай відповів, м'яко всміхаючись:

— В Карачовці, завтра в нас буде.

— Ха-ха-ха... Жартуєте! А справді? Я все думаю, на що нам тепер війна здалася? По моему—так не треба нам війни.

— І по-моему так само,—ще раз усміхнувся Ісай.

Підійшла Оксана Миронівна. Вона стояла в себе на дверях і чула їхню розмову. Ісай і швець Марко сиділи в шевцевих с'нях.

— Сьогодні з музикою салдатів на станцію вели,—сказала вона,—і так мені їх жалко... А вони йдуть і якоїсь веселої, веселої співають... А я б за ними цілий день ходила й плакала... Так мені їх жалко!

— Да,—знову взявся за шило швець,—подумати тільки: живуть собі хлопці, працюють, із дівчатами гуляють, а враз—на тобі!—забрили лоба й пішли хлопці кров'ю чужі ниви кропити... Для якого ради хазяїна?

— Так, що ради ніякого хазяїна,—це Ісай,—ми тепер самі собі хазяї, самі за себе дбаємо...

— Не скажи,—підняв пальця швець,—єсть над чоловіком хазяїн, над кожним чоловіком єсть! Над Симоном Прокоповичем хазяїн—трамвай... Над Миронівною—Вірочкина могила, а наді мною хазяїв аж двоє—ось оці колодки та „біленька"... Може б таки швець Марко поспав коли пізніше, чи посидів за ворітьми з сусідами—ні ж тобі, як світ—будить хазяїн: сідай, Марку, до роботи... І скажи, хлопче, хіба не сядеш? Сядеш, брате, гнеш спину перед хазяїном, бо он, бач—батальйон смерти по дворі бігає... А ти думаєш, не остогидне перед хазяїном спину гнути, хоч він і дерев'яний? Ех, хлопче, обридає! Тоді другий хазяїн переманює до себе... Горілка! Да-а,—а війна нам усе таки ні до чого!—

несподівано закінчив він і енергійно шильнув драгту в дірочку тільки-но проткнуту шилом у закаблуці.

Вернувся з роботи Симон Прокопович. Він, ідучи, скидав „діжурку“ і всміхався так, що збігалися зморшки біля очей.

— Розговори розговорюєте? Так, так! У нас в Закаспійському краї (Симон Прокопович служив у саперах у Закаспійському краї), у нас був ротний старшина, так він бувало кричить: „Розговори?! Команда була—розговори!“

Симон Прокопович надимає щоки и випинає живіт—він ротний старшина.

Ісай каже:

— А ви хіба в Закаспійському краї служили?

— А як же... В саперах!

— І мій батько теж у саперах...

— Постій, постій!—б'є себе по лобі Симон Прокопович,—в яким годі?

— Не знаю... Каже, що вернувся, коли Миколу другого коронували...

— В яким місті?

— В Мерві.

— І я в Мерві. Постій! Низенький? Чоренький? Довгі руки... Добробаба!

— Добробаба!

— Значить родичі!—кричить Симон Прокопович,—я його добре пам'ятаю! Бувало ми з ним...

Оксана Миронівна глузує:

— Це вже буде старому балачок...

— Постій, постій!—одмагується від неї, як од мухи, старий,—дай з родичем побалакати... Ах ти ж причина! Скажи на милість... Так Добробаба? А я й не спитав як тебе, синок, прізвище твоє не спитав... Так Добробаба? Значить, родич...

IV.

Жахливо задушливі дні протікали в роботі. В кожного своє. Симон Прокопович перевозив громадян трамваєм. Швець Марко обшивав їх взуттям. Ісай Добробаба сидів у своїй установі. Оксана Миронівна й шевцева жінка—Галя—готували чоловікам обід, а, крім того, Оксана Миронівна ходила на могилу дочки, а Галя воювала з своїм „батальйоном смерті“. Це дійсно був „смертельний батальйон“ і з-за нього жадна деревина в дворі не могла втриматися цілою. Також вони—діти—обносили сусідські садки, і Галі доводилося ще й рятувати їх від покривджених власників і відповідати перед власниками тих садків. Ввечері збиралися в Марка й Ісай читав газету. Слухав Симон Прокопович і Оксана Миронівна, і Галя. Так проходили вечори. Так було й тоді, коли в двір зайшов худорлявий, високий, з кам'яним підборіддям і гострим носом юнак і, привітавшись, безнадійним тоном запитав:

— Часом, у цьому дворі немає де кутка найняти?

Видно юнакові вже обридло тинятися по дворах, шукаючи „кутка“, і він робив останні зусилля, щоб здобути квартиру.

Вийшло так, що швець Марко міг здати куток.

— Тільки вам діти заважатимуть,—сказав він.

— Це нічого, мене вдень не буває вдома... А ввечері ж сплять вони?

— Нуда сплять! Ясно.

— То й добре.

Галя захотіла знати, хто ж такий буде їхній квартирант. Виявилось, що він приїхав до Харкова готуватися до іспитів у технологічний інститут і оце живе без квартирі (чорт зна по-якому)—ні переночувати ніде, ні... та відомо як!

Зовнішній вигляд юнака говорив за його чесність. Буває так, що глянеш на людину й віриш: цей не підведе. Юнак залишився на квартирі в Марка.

Так зростало населення двору. Вечорами за газетою сидів ще один... А вечори літні на Холодній горі, коли, як гігантська черепаха, повз двір нагору лізе вагон трамваю й освітлює будинки, що поруч, брук сірий і непривітний вдень, коли небо синє, як синь очей коханої дівчини, а здалека, внизу вогнями—сотнями, тисячами вогнів—тримтить стоголосий Харків, коли чути подихи вокзалу—все віддаси за холодногорські вечори... Ідуть, обнявшись, дівчата, розхитуються і стиха співають... Десь хлопці грають на гармонію. Згори трамвай швидко вниз до Кузінського мосту. Біля мосту продають морозиво й так приємно відчувати його смак—прохода вечірна і крижаний холод морозива... Десь на дзвіниці співає мідь—відбивають години...

— Спати?

— Пора...

... Засипали на дворі всі, крім Ісая та нового квартиранта. Його звали Семеном. Довго світилося в їхніх вікнах, інколи до другої години й пізніше. Першим лягав Ісай. Він гасив лампу й стукав у стінку:

— Сидите, Семене?

— Га? Да-да... Сиджу, розумієте, фізику довбаю... Да, да... У вас, випадково, немає цигарки?

Через тонку стінку можна балакати.

— Підійдіть до вікна, не хочеться дверей одчиняти.

Семен брав цигарку й казав:

— Дякую... Розумієте? Піду фізику додобувати...

— Тверда?

— Тверда, розумієте...

Він чудний і розгублений цей Семен. Навіть, коли не читає, сидить мовчки і здається слухає, як до нього говорять, потім схопитися:

— Що, що? А ну повторіть, що ви сказали?—і винувато всміхається,—я, розумієте, задумався...

V.

Трапилось неминуче.

Ранком Симон Прокопович почував, що хворий, але пересилив себе й вийшов на роботу. Механично виконував він свої обов'язки і все йшлося, як і завжди. Тільки іноді здавалося, що передня скляна стінка вагону, крізь яку він дивився на шлях, наче густо взялася пилом. Симон Прокопович на зупинках протирав її рукавом „діжурки“, але коли вагон рушав знову, скло здавалося запорошеним. Кондукторша молода, низенька дівчинка з пташиним носиком і цікавими очима звернула увагу на те.

— Чого це ви,—сказала вона,—чого це ви все протираєте скло? Воно ж чистіш чистого!

Симон Прокопович злякався. Це було неминучою ознакою старости. Так вона непомітно надійшла, тихо, що й собаки не вчули й постукала

у вікно—„здоров, Симоне“... Тут уже нічого не скажеш. Це вже останні роки, а може й не роки—місяці, тижні...

Швець Марко співав „Гору високою“, коли Симон Прокопович зайшов додому. „Діжурка“ його висіла на одному рукаві, форменний кашкет з'їхав на потилицю, бакенбарди й вуса нерозчісаною щитиною розбіглися по обличчю. Він мовчки сів біля Марка. Марко не звертав на нього уваги, продовжував своє діло. Потім одклав чобіт і довго дивився на Симона. Жаль і здивовання з'явилося в нього на лиці.

— Хазяїн переманив?—сказав він і ляпнув себе долонею по коліні.

Симон Прокопович хотів щось сказати, розкривав рота, махав рукою і мовчав. Підвівся, став на порозі.

— Ха-азяїн? Не бачиш? Хазяїн!..

Пішов до себе, ліг на ліжкові, довго помутнілими очима дивився в стелю й не думав, чекав, поки прийде Оксана Миронівна. Вона не приходила. Заснув у перший раз за життя у „діжурці“, змінявши кашкета, не скидаючи чобіт... Коли Оксана Миронівна прийшла з кладовища з Віриної могили, принесла пахучих трав поставити в кімнату—вона злякалася й побігла до шевця Марка.

— Запив,—хмуро відповів швець і більше не сказав нічого.

Оксана Миронівна сіла біля ліжка, де лежав Симон, і дивилася на нього. Він не прокидався. Тоді обережно витягла з-під голови в нього кашкета, обтрусилася пір'я й повісила на гвіздок біля ліжка, стягла чоботи. Симон не прокидався. Лежав довгою живою колодою. Посадовила й стягла „діжурку“. Спав.

Находив присмерк.

Важко... Вагою лягало повітря в кімнаті на голову...

Симон Прокопович ніколи не пив.

Сиділа без дум і, не запалюючи світла, лягла, також вперше пославшись окремо долі. І це було образою. Не спала, коли прийшов Ісай. Він запалив світло в своїй кімнаті й сів до книжок. Проходили хвилини. Була тиша, лише чути було дихання Симонове та шелест сторінок Ісаєвої книги. В глибоку північ, коли Оксана заснула важким глибоким сном, Симон Прокопович прокинувся.

— Саню...

Мовчанка у відповідь.

— Саню...

— Санько!

— Саню!

Ісай не розумів у чому річ. Він не знав, що Симон Прокопович запив.

— Води...—хрипів Симон.

— Санько!

— Саню...

— Санько!

Ісай вийшов до нього. Оксана Миронівна спала. Він дав Симонові Прокоповичу води, розбудив її й пішов до себе. Чути було:

— Напився... Треба було? Тепер плачеш...—докоряла Оксана Миронівна. Симон дійсно плакав...

... До Ісаєвого вікна підійшов Семен.

— У вас, часом, немає хліба? Я, розумієте, забув купити... Їсти хочеться, не можу заснути!

Ісай знав—Семен бреше, в нього немає за що купити хліба вже другий тиждень і невідомо, як він живе. Тепер він цілими днями

сидить над книжками й лише на годину йде до міста, каже до товаришів. Ісай знайшов приготовлену йому вечерю і віддав. Семен їв біля вікна.

— Розумієте,—сказав він, подякувавши,—в мене скоро іспити... Мені треба ще багато прочитати про радіо... У вас немає, часом, книжки про радіо?

... Швець Марко співав:

Разве тето есть жона?
Тето ж ідол,—сатана.

Симон Прокопович підійшов і сів на порозі.

— Співаєш?

— Співаю...

— Ну, співай..

Але на цей раз Марко не сказав:

— Ступай!

Вони сиділи мовчки. Нарешті Симон Прокопович сказав:

— Голова болить.

— Похмилитись треба...

Симон Прокопович озирнувся. Не хотів, щоб почула дружина.

— Дай трішечки.

Підходячи до Кузинського мосту, Симон Прокопович бачив, як на двоповерховому будинку біля кіна встановлювали антену для радіо.

VI.

З Басейної вагон звернув на Пушкинську. Згори покотився швидко. Зелена Пушкинська залишалася позаду.

Боліла голова й туманіло в очах, а день був сонячний, серпневий, і над Харковом звисало білувате небо, теж наче заповишене пилом. Симон Прокопович машинально керував вагоном. Думалось. Зупиняв вагон на встановлених місцях, слухав дзвоники кондукторів, як і завжди ясний дзвін переднього вагону і хрипкий „прицепу“, знову вагон ішов повз третій район міліції, повз поліклініку, зупинявся на розі біля будинку „Радянського Села“. Такі думи були. ніби немає трамваю, і це не вулиці строкатого Харкова з брудними річками, з криком газетників і шумом багатоголосого натовпу, а степовий затишок, коли сидиш під хатою на призьбі, а десь далеко співають парубки й дівчата про молодість, що не вернеться, як листя: попливла молодість за водою... Немає... Така старість - іти в інваліди, отримувати копійчану допомогу... І ще справа не в допомозі—він заробив її своїм трудовим життям. Головне: він уже нездатний до роботи. Це так. Він уже нездатний. Важко вставати вже ранком. Додому йде стомлений, розбитий. Раніш задоволенням було після трамваю пройтися додому на Холодну гору пішки, відчувати своє тіло, його рухи, а тепер і додому їздить. Це так—це неминуча старість... Замислився, не вчув дзвоника. Вагон стояв на розі біля „Радянського Села“. Вийшов на ганок кондуктор—хлопчисько в форменному кашкеті з гаманом через плече.

— Симоне Прокоповичу, заснули?—жартуючи.

Жартом вразив старого. Симон Прокопович пустив вагон. Повз будинок колишньої синагоги, там, де тепер єврейський робітничий клуб, повз Харківське медичне товариство—вагон розгойдується із скриготінням коліс помчав, поніс... Ногою роздратовано дзвоник надавляє. Дзень! Дзень! Дзень! А на вулиці порожньо. Тільки пішоходами тим боком, де тінь, проходять розморені сонцем громадяни. Трамвай за ріг, там, де автокефальний собор святого Миколи—дівчина з кошиком

через дорогу—дівчині з кошиком смерть... Трамвай, як смерть, нестримний, вперед, а дівчина збожеволіла від жаху, біжить уперед рейками, тікає. Неслухняною рукою—зворотній хід і гальмо. Вагон смикнуло, оддало до прицепа. Хитнулися пасажири, закричали—катастрофа! Дівчина лежала посеред дороги, поперек рейок не мертва—жива, злякана, непритомна...

Симон Прокопович хмури́в брови, наїжачились вуса й бакенбарди, скинув важку „діжурку“ й повісив на гачок... Вагон далі з площі Тевелева повз палац праці—площа Рози...

... Біля Кузинського мосту встав, пішов угору Кладовищенською вулицею. Боявся, як завжди, сплигувати на-ходу біля свого будинку. Ішов—довгий, сухорлявий, заклавши руки за спину, нагинався вперед. Зайшов до Марка. Сів на порозі...

— Єсть у тебе, Марку?

— Не давайте йому!—вигігла з хати Оксана Миронівна.

— Дай, Марку...

Марко підвіся з свого триногого, оббитого шкірою, стільчика.

— Зразу дам... Треба, Оксано Миронівно, не можна не дати... Душа потребує, скучає... Ех, ти, сукиного сина, стерво!

Симон Прокопович випив шклянку й пішов у хату. Ісай сидів за книжками. Ісай Добробаба—син Гната Добробаби, що служив разом із Симоном Прокоповичем у Закарпатському краї. Симон Прокопович почав щось говорити про Закарпатський край, але горілка розібрала його і він пішов спати...

VII.

Збожеволів Семен.

Вже мусили бути іспити. Він ходив зранку на кладовище з книжками й не приходив до вечора. Увечері з'їдав шкуринку сухого хліба, запиваючи її теплою водою. Підходив до Ісаєвого вікна, просив цигарку і знову йшов „додобувати фізику“. Він пожовтів і схуд. Його кам'яне підборіддя ще більше випиналося, а ніс подовшав і став ніби ще гостріший. На ньому висів одяг як на манекені, і рухи в нього були наче в балаганній ляльці—її дьоргають за вірвовочку, вона махає руками й переставляє ноги.

Того вечора вперше заговорив гучномовець на двоповерховому будинку, що біля кіна. Подвір'я спало. Лише Ісай сидів біля вікна і слухав мелодійне тремоло домр і воно нагадувало йому трипотіння осикового листу, коли несподівано свіжий вітер пролетить і затихне: осикове листя тримить тоді форте й п'янісимо...

За стінкою чути було—Семен ходив по кімнаті розмірено: чотири кроки... Зупинка... три кроки... зупинка... чотири кроки...

Мелодійні домри змовкли. Хтось нерозбірливо промовляв так, що долітали лише окремі слова. До Ісаєвого вікна підійшов Семен і сказав:

— Я далі не можу так... Я кричатиму... Ви чуєте, як вони катують мою матір? Це найгірша кара катувати мелодіями домр... Розумієте. Ісаю, це так можна було тільки в середніх віках... А вона безневинна жінка. Вона не хоче виказати, де я.—Мене обвинувачують у бандитизмі... Слухайте, слухайте знову: Ало! Ало! „Ало“—це значить, розумієте, мою матір звать Ала, Ангеліна, це кличний відмінок від імени власного „Ала“...

Радіо змовкло й через кілька хвилин Семен заспокоївся, наче забув, про що він говорив. Він довго тер долонями лоба й дивився на збен-теженого Ісаю.

— Ага... Про що я говорив? Розумієте, в мене завтра іспити, перший день, а я не можу заснути... В мене неодмінно щось спитають з радіо, але я нічого не знаю про радіо—в старих підручниках, розумієте, немає нічого, а щось купити з нової літератури в мене немає грошей... Розумієте?

Гучномовець після хвилинної перерви знов посилав мелодії віолончели в супроводі роялю.

— О! о! о!—крикнув несамовито Семен і схопив Ісаю за руку.—Вибагливість цих новітніх інквізиторів не знає прикладів—віолончель... Моя мати любить віолончель, вона плаче під її звуки—вона викаже мене, це ж на неї вплине, як гіпноз. Ви розумієте, що таке гіпноз? То—рама!—то-рама!—том-та-ра-ра-рама!—проспівав Семен,—шарлатан То-рама володіє секретом гіпнозу, а він шарлатан—це відомо.. А в цих інквізиторів до послуг наука!

Ісай слухав мовчки ввесь час, але він хвилювався долею цього юнака.

— Йдіть спати, виспитесь гарненько, у вас завтра іспити... Хочете цигарку? Справді, вам не вадило б відпочити!

— Але як я можу спочивати, коли наді мною висить таке обвинувачення, це ж неможливо, я маю документи, що свідчать... Він витяг із кишені пачку документів. Ісай побачив серед них червоноармійську книжку, посвідчення продзагонів, папірець, що свідчив за роботу в ЧК.

— Ви бачите? Ви мені вірите?—знову схопився за Ісаю Семен.—Це для мене питання життя... Між іншим, ви знаєте, Маркс—Карло Маркс—не був колективіст. Він писав: Пролетарі всіх країн, єднайтесь... а ми пишемо,—пролетарі всіх країн, єднайтесь... Без я, бо ми колективісти, а в нього „я“—індивідуум переважав, він був індивідуаліст... О! о! о!.

... Карета швидкої допомоги забрала Семена, а через годину в Симона Прокоповича почалася маячня. Він метався на ліжкові й викрикував уривчасті слова про Мерв, Закаспійський край, японську війну й генерала Куропаткіна.

— Гнат... Добробаба... Г-г-гнат... Г-г-гнат... Санічко, йди сюди... Санічко, Санько! Пече-е-е...

Оксана Миронівна не спала всю ніч. Не спав також Ісай. Він сидів біля вікна, поклавши голову на руки й ридав із тоски. Проходила ніч, блідшав Чумацький шлях, сірів граніт бруку й двома залізними холодними гадами блищали на ньому трамвайні рейки...

Симон Прокопович у маячні плакав і кричав, що це він винний, що в них немає дітей... Що він хворів на трипер і втратив здібності запліднювати... Знову гнітив Оксану Миронівну невинуватий „гріх“ і думала вона, чому ж від чужого чоловіка не було дитини.

Вранці швець Марко не співав своєї улюбленої пісні. Він сидів біля варстату, перед ним стояла пляшка сорокоградусної й круто посолені огірки... Симон Прокопович заснув. Оксана Миронівна пішла на кладовище на могилу Вірочки, плакати й молитися... Але на Вірочкиній могилі якісь хулігани напаскудили...

... Симон Прокопович помер.

Семен на Сабурці.

Оксана Миронівна ходить на кладовище.

Швець Марко п'є й співає свої три улюблені пісні.

Галя родить дітей—батальйон смерти підрастає.

Ісай не вижив довго на квартирі. Виїхав на іншу...

І вже осінь.

Я самітній іду на мою Холодну гору.

Дощ. Мряка.

Я подалі ховаю в рукава закоцюблі руки, втягаю голову в плечі...

На дахові кінематографу горять літери світлової реклами.

Повзе нагору—як гігантська черепаха—вагон електричної залізниці, а з гори вниз із грукотом швидко, зупиняється біля Кузинського мосту...

Я йду й думаю і ніяк не можу згадати, що нагадує мені цей самітній лихтар, поставлений на Кладовищенській вулиці проти водорозбірної будки...

Я ще не скоро з'їду з Холодної гори.

Маріупіль—Харків—Червоноград
1927 р.
